

## ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.637.001.73(477)

### ПРОБЛЕМА РЕФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ У КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

**Ірина Мицишин**

*Львівський національний університет імені Івана Франка  
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Потреба реформування педагогічної освіти в Україні пов'язана як з внутрішніми чинниками (зростання вимог до педагогічних працівників, запровадження нових дидактичних технологій, гнучке оновлення змісту шкільної освіти), так і із зовнішніми вимогами, зумовленими Болонським процесом. З метою конструктивного реформування системи підготовки вчителів доцільно запозичувати зарубіжні моделі й технології педагогічної освіти, спираючись на прогресивний вітчизняний досвід.

*Ключові слова:* педагогічна освіта, глобалізаційні та інтеграційні процеси, Болонський процес, моделі педагогічної освіти, дидактичні технології.

Значні соціокультурні перетворення, які характеризують сучасний розвиток європейської цивілізації, постійно спонукають до оновлення та вдосконалення систем освіти. Освітні системи майже усіх європейських країн перебувають у стадії реформування та модернізації. Вітчизняна система освіти сьогодні також повною мірою не відповідає актуальним вимогам часу й виявляє свою неспроможність щодо задоволення потреб, що зростають її споживачів (школярів і студентів). Серед найважливіших проблем української системи освіти – зниження якості навчання, системні втрати і брак педагогічних працівників, консервативність системи у змісті й технологіях навчання.

Реформування української системи освіти було спричинене внутрішньою необхідністю подолання наявних недоліків, а також і зовнішніми невідворотними процесами європейської інтеграції. Одним із головних чинників змін в освітніх системах європейських країн став Болонський процес. Головна його мета – консолідувати зусилля наукової та освітянської громадськості й урядів для суттєвого підвищення

конкурентоспроможності європейської вищої освіти і науки у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи у соціальних перетвореннях. Це зумовлено реальними змінами, що відбуваються на теренах Європи і світу: проблемами глобалізації, становленням інформаційного суспільства, посиленням міграційних процесів, мобільності ринку праці, міжкультурних обмінів, головно, об'єктивно сформованою потребою навчитися жити разом, зберігаючи власну етнічну, культурну, релігійну та іншу різноманітність і водночас розуміючи та поважаючи один одного [1, с. 6].

В епоху глобалізації простежується природне прагнення до максимальної сумісності систем вищої освіти. Це дасть змогу всім учасникам процесу повною мірою скористатися перевагами культурного різноманіття, невпинно підвищувати якість освіти, полегшити мобільність студентів і забезпечити міждержавне визнання кваліфікацій. В основі Болонського процесу лежать ті ж цінності, що й в основі ширших процесів європейської інтеграції. Сьогодні країни Європи характеризуються певними загальними рисами, водночас культурне різноманіття вони приймають як факт і вважають це перевагою. Наявні такі суттєві переваги: запровадження загальноєвропейських освітніх стандартів, збільшення мобільності студентів і викладачів, безперешкодні можливості запозичення прогресивних зарубіжних освітніх досягнень, розширення ринку праці. Проте така широка інтеграція може зумовити певні негативні наслідки. Триває пошук різних форм інтеграції. Отож ми перед складною дилемою: як поєднати інтеграцію, що сьогодні необхідна, з великим різноманіттям систем, норм, символів тощо, яке характерне для держав західного регіону (особливо в галузі культури й освіти) [3, с. 42].

Глобалізація зумовлює небезпеку втрати не лише культурної, релігійної й економічної багатогранності, а й вітчизняних досягнень в освітньо-виховній сфері, нівеляцію культурно-освітніх традицій, відмову від національної спрямованості змісту освіти. Отож не тільки збереження, а й посилення національного характеру освіти є одним із найважливіших стратегічних завдань реформування української системи освіти.

Для України Болонський процес став не лише передумовою входження в європейський освітній простір, а передовсім значним імпульсом оновлення власної системи освіти. Трактуючи Болонський процес не як рух стандартизації, а як процес пошуку консенсусу, в Україні освітні реформи слід спрямовувати не на радикальні зміни, втрату ліпших тенденцій та зниження національних стандартів якості освіти, а на розвиток і набуття якісно нових ознак. Еволюцію системи освіти не слід відокремлювати від інших сфер суспільства. Система освіти повинна розвиватися в гармонійному взаємозв'язку із суспільством у цілому, будучи його провідником [3, с. 43].

Освіту як абсолютний пріоритет розвитку людства було визначено на конференції Нобелівських лауреатів „На порозі XXI століття: небезпека і перспективи”, що відбулася в Парижі 1998 року. У підсумкових документах цієї конференції зазначено: „Освіта повинна мати абсолютний пріоритет у бюджетах всіх країн і сприяти розвитку всіх видів творчої діяльності”. Це твердження можна сприймати як аксіому, бо сьогодні вирішальним чинником суспільно-економічного розвитку є людський капітал, інтелектуальний ресурс, виражений у знаннях, культурі та духовності всього світового співтовариства, який практично є безмежним, невичерпним і постійно відтворюваним [2, с. 29].

З огляду на це особливого значення серед усіх напрямів освіти набуває педагогічна освіта. Саме вона забезпечує підготовку вчителів, що формуватимуть молоде покоління громадян, здатних до толерантного життя у глобалізованому світі. Мало того, досвід свідчить, що всі освітні реформи не є самодостатніми. За відсутності висококваліфікованих учителів марно сподіватися на суттєві успіхи в освітній сфері. Ця суттєва передумова освітнього поступу спонукає особливу увагу звертати на професійну підготовку сучасного вчителя.

Зважаючи на низький соціальний статус, цю професію сьогодні обирає незначна частина молоді. За даними досліджень, 25–40% випускників-педагогів не мають позитивної мотивації до своєї професії. Особливо тривожною є стійка тенденція звільнення вчителів. Зважаючи на низьке матеріальне забезпечення, останнім часом значна частина досвідчених педагогів імігрувала або змінила професію. Відтік педагогічних кадрів й надалі значний, школи залишають і молоді вчителі. У системі української освіти працює лише 8% педагогів-новаторів. Негативно ставляться до інноваційних технологій майже чверть учителів. Проблеми вітчизняної школи помітні не лише в незадоволенні вчителів умовами своєї професійної діяльності, а й в негативних відгуках учнів. Позитивне ставлення до школи висловили лише 35% школярів. На запитання “Що саме приваблює Вас у школі?” 56% учнів назвали можливість спілкування з товаришами. Тільки 19% опитаних зазначили, що школа дає їм можливість задовольнити пізнавальні потреби, 5,5% визнали, що можуть у школі реалізувати свої здібності. Доброзичливу атмосферу як причину позитивного ставлення до школи назвали 6,3% школярів. Тільки 30% батьків задовільняє робота загальноосвітніх навчальних закладів. Вони зазначають, що школа не дає змоги більшості учням самореалізуватися, самоствердитися як особистості, не готує належним чином до життя у швидкозмінному середовищі.

Отже, 32% респондентів сучасна школа задовільняє, 37% не задовільняє, решта опитаних не визначилася з цього питання [2, с. 30].

Узагальнюючи проблеми вітчизняної школи, можна беззаперечно погодитись з думками П. Фрейре, який, аналізуючи системи освіти в багатьох країнах світу, дійшов таких висновків: “Освіта стає процесом вкладання, в якому учні є депозитаріями, а вчитель – вкладником. Замість спілкування вчитель формує і вкладає повідомлення в учнів, які терпляче його сприймають, запам’ятовують і відтворюють. Це “банківська” модель освіти, за якою обсяг операцій, дозволених учням, охоплює лише приймання, розкладання по полицях та зберігання вкладеного” [2, с. 36].

Функції вчителя в “банківській” системі освіти:

- учитель вчить, а учні вчаться;
- учитель знає все, а учні нічого;
- учитель думає, а за учнів думають;
- учитель говорить, а учні покійно слухають;
- учитель дисциплінує, а учні підпорядковуються;
- учитель обирає й нав’язує свій вибір, а учні погоджуються;
- учитель діє, а учні мають ілюзію, що діють через вчителя;
- учитель вивчає зміст програми, а учні (яких ніхто не запитає) пристосовуються до неї;
- учитель поєднує владу знання з власною професійною владою, яку він запроваджує на протигагу свободі учнів;
- учитель – суб’єкт навчального процесу, учні – його прості об’єкти [2, с. 36].

Отже, П. Фрейре зробив висновок, що альтернативою такій системі є лише проблемно-орієнтована освіта. “Роль проблемно-орієнтованого педагога полягає у створенні разом з учнями умов, у яких знання на рівні доктрини змінюється істинними знаннями на рівні логосу” [2, с. 36].

Завдання, які стоять перед учителями (як організаторами процесу навчання в середній школі), не можна вирішити лише шляхом штучної зміни технологій їхньої діяльності, вони потребують суттєвих змін змістового й процедурного напрямку на етапі підготовки педагогічних кадрів. Для багатьох сучасних науковців очевидним є факт, що “косметичний ремонт” системи педагогічної освіти не дасть відповідних результатів, необхідне її фундаментальне оновлення. Потрібно вийти на новий рівень інтеграції науки і педагогічної освіти. Сучасні темпи зростання обсягів наукової інформації потребують від учителя умінь навчатися протягом усього життя. Надзвичайно важливу роль відіграє учитель у формуванні демократичної культури особистості. Зміна поглядів щодо характеру освіти від “освіта на все життя” до “освіти протягом усього життя” теж потребує зростання ролі психолого-педагогічних дисциплін не лише у педагогічних закладах, а й у технічних вищих школах. Оновлення дидактичного процесу вищої школи повинно відбуватися шляхом використання у ньому нових інформаційних

технологій. Це сприятиме утвердженню дистанційного та часового розмежування викладача та студента, розширенню складових системи дидактичних принципів, педагогічних підходів завдяки недосяжним раніше можливостям моделювання в комп'ютерних технологіях та ін. Сьогодні на стику педагогіки та прикладної інформатики формується один із найважливіших аспектів сучасної педагогіки – педагогіка комп'ютерних технологій [1, с. 32].

Реформуючи українську педагогічну освіту, слід брати до уваги прогресивний досвід зарубіжних країн. Сучасна різноманітність підходів та стратегій підготовки вчителів зумовлена історичними, соціальними, культурними та економічними чинниками розвитку кожної країни. Найтипівіші моделі педагогічної підготовки:

- *перша* – “паралельна”. Будується за принципом паралельного вивчення всіх складових навчальної програми протягом усього терміну підготовки вчителя;
- *друга* – “інтегрована”. Вивчення складових навчальної програми відбувається не тільки одночасно, а й у взаємозв'язку в певних темах та завдяки інтеграції теорії з практикою;
- *третья* – “послідовна”. Передбачає вивчення загальних і спеціальних дисциплін на першому етапі навчання, а вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу й навчальну практику – на другому, завершальному етапі. Є кілька варіантів “послідовних моделей”, серед яких вирізняється “цюріхська модель” (психолого-педагогічна підготовка здійснюється раніше від вивчення спеціальних дисциплін і методик їх викладання).

Поширення модульних навчальних програм підготовки та введення циклічної структури навчальних планів ще більше зумовили збільшення кількості структурних модифікацій підготовки вчителів у країнах Західної Європи. Суть принципу циклічності полягає в розподілі курсів навчання на самостійні періоди, протягом яких студент оволодіває певною системою знань та вмінь з майбутнього фаху. Йдучи шляхом індивідуалізації чи диференціації підготовки вчителів, у деяких країнах студентам дають право визначити черговість навчальних модулів, завдяки чому простежується велика кількість індивідуальних навчальних планів.

Принципові відмінності наявні між так званими одно- та двофазовою моделями базової підготовки вчителів. Відповідно до однофазової учитель, успішно завершивши базову підготовку, може одразу обійняти педагогічну посаду. Відповідно до двофазової теоретична підготовка майбутніх учителів зосереджується у вищому навчальному закладі (перша фаза), а практична (друга фаза) – в школі й спеціальних регіональях центрах. На другій фазі практична робота в школі поєднується з навчанням на спеціальних курсах,

де засвоюються методики викладання спеціальних дисциплін й питання психолого-педагогічної підготовки. Статус повноправного учителя надається лише після успішного завершення другої фази навчання, написання диплома та складання державного іспиту.

Досвід зарубіжних країн, зокрема Великобританії, зумовив заборону працевлаштування у школах випускників бакалаврського рівня. Тому наявна вимога, яка зобов'язує їх пройти фундаментальну психолого-педагогічну і методичну підготовку, перш ніж вони отримають сертифікат, який дасть їм право працювати на посаді вчителя. Термін навчання, визначений державним стандартом, повинен бути не менше ніж 36 тижнів. Обов'язковою є також і педагогічна практика тривалістю не менше ніж 18 тижнів [4, с. 41].

Цікавим є також досвід США, де розроблений доволі складний та багатоетапний процес сертифікації вчителя. Програми сертифікації охоплюють основні блоки підготовки вчителя: базові академічні вміння, предметні знання, знання методів навчання, безпосереднє проведення уроків під час практики. Кожен претендент повинен скласти від двох до п'яти тестів. Спочатку видається тимчасовий сертифікат на чотири роки, який згодом може бути трансформований у професійний сертифікат на вісім років. Після цього можна отримати ліцензію на два роки для роботи в школі за сумісництвом або здобути постійний сертифікат чи професійну ліцензію, що поновлюється кожні п'ять років [4, с. 41].

У США випрацьовані також певні моделі організації й контролю підготовки вчителів, побудови навчального процесу та проведення педагогічної практики. Доволі популярною є клінічна модель підготовки вчителів, яка передбачає спеціалізовану підготовку вчителів не в стінах університету, а безпосередньо у базових школах. Усі університетські курси з предметних дисциплін, методики й педагогіки проводяться в школі.

Широко застосовується також блокове навчання. Його головна ідея – зосередження вивчення усіх ключових курсів (як предметних, методичних, так і педагогічних) на завершальному етапі навчання студентів. У цей період студент повністю занурюється в майбутню професійну діяльність. Перед початком кожного нового етапу навчання викладачі предмета, методики та педагогіки узгоджують свої навчальні програми.

Для оцінення якості підготовки вчителя в Техаському університеті використовують професійно-педагогічні портфоліо, що охоплюють предметні проекти, проблеми і завдання, виконані студентами під час навчання (що стосуються предмета), тексти доповідей методичної та педагогічної проблематики, з яким студент виступав на заняттях, форми аналізу та самоаналізу уроку, педагогічний щоденник студента, протоколи індивідуальних проблемних інтерв'ю, проведених студентом зі школярами з однієї з тем шкільного курсу, підсумкове есе, в якому відображені критичні

зауваження щодо здобуття відповідних знань та умінь, оцінення свого рівня готовності до професійної діяльності, а також накреслені шляхи самовдосконалення як майбутнього педагога [4, с. 42].

Отже, підготовка вітчизняного вчителя в умовах ступеневої освіти в світлі кращих надбань і традицій світового освітнього досвіду повинна охоплювати як ґрунтовну психолого-педагогічну підготовку (наприклад, на завершальному етапі навчання), так і тривалу педагогічну практику під керівництвом кваліфікованих учителів і викладачів.

Достатньо ефективні напрацювання зарубіжних вищих шкіл щодо підготовки вчительських кадрів доцільно було б використовувати у процесі модернізації вітчизняної системи педагогічної освіти. Очевидно, що найпроблематичнішою ланкою сьогодні є педагогічна підготовка студентів класичних університетів, що традиційно відбувається за так званим залишковим принципом. Усі очікувані й неминучі освітні реформи однозначно повинні суттєво її вдосконалити. Найоптимальнішим для цього було б запровадження “послідовної” моделі підготовки. За таких умов на завершальному етапі навчання студенти здобували б ґрунтовну теоретичну підготовку, що охоплювала б різноманітні предмети й спецкурси, а не зводилася тільки б до вивчення базових курсів педагогіки, психології й методики, а також проходили тривалу практику.

Сучасний період перебудов і новотворень у системі вищої освіти потрібно максимально використати, щоб забезпечити педагогічній освіті належні умови для повноцінного функціонування і розвитку. Якщо ж ці можливості не використати повною мірою і проблеми не будуть ліквідовані, то неякісна підготовка студентів-педагогів закономірно спричинить подальше зменшення якості шкільної освіти й збільшення проблем у цій галузі.

- 
1. Андрущенко В. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу // Вища освіта України. 2004. № 1.
  2. Дарійчук Л. Система освіти в Україні: реформування чи оновлення? // Вища школа. 2004. № 1.
  3. Журавський В. Основні завдання вищої школи щодо реалізації в Україні принципів і завдань Болонського процесу // Вища школа. 2004. № 1.
  4. Зайцев В. В. Пути развития отечественного педагогического образования в условиях Болонского процесса // Педагогическое образование и наука. 2005. № 1.

---

**REFORMING TEACHER EDUCATION IN CLASSICAL UNIVERSITIES  
OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF BOLOGNA PROCESS****Iryna Myshchyshyn**

*Ivan Franko National University of L'viv  
Doroshenko Str., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The need for reforming teacher education in Ukraine is caused by inner factors (the increase of demands to pedagogical specialists, the application of new didactic technologies, the flexible renewal of the secondary school curriculum) and outer demands linked with Bologna process. For constructive reforming the teacher preparation it is useful to apply foreign models and technologies of teacher education basing on the progressive national experience.

*Key words:* teacher education, globalisation and integration processes, Bologna process, models of teacher education, didactic technologies.

Стаття надійшла до редколегії 23.11. 2006

Прийнята до друку 15.12.2006